ЛУКАШ КАЛЮГА

Лукаш Калюга (сапраўднае імя — Вашына Канстанцін (Кастусь) Пятровіч), празаік і перакладчык, нарадзіўся 27 верасня 1909 г. у вёсцы Скварцы (цяпер Дзяржынскі раён Мінскай вобласці) у сям'і заможнага селяніна Пятра Мікалаевіча Вашыны.

Восенню 1911 г., у дваццаць шэсць гадоў, памірае маці Кастуся Вольга Вашына, але сірочая доля абмінула хлопца: «За маці стала бацькава сястра (Марыя Мікалаеўна Вашына. — ***Л. М.***), незамужняя, якая ўзялася даглядаць малое. А калі памёр і бацька (у 1924 г. — ***Л. М.***), дык у прымы да цёткі прыстаў брат Кастусёвай памерлай маці, Уладзімір Івашын»*.

«Калі Кастусю споўнілася сем гадоў, бацька павёў яго ў Дабрынёўскую пачатковую школу, і там настаўнік быў здзіўлены хатнімі ведамі хлопчыка... Яму прыйшоўся даспадобы прагны да навукі Кастусь... і таму ён доўжыў заняткі з хлопцам дома»†.

У часы польскай і нямецкай акупацыяў, Грамадзянскай вайны ніводная школа ў акрузе не працавала. Зноў вучыцца Кастусь пачаў толькі ў 1921 г. у Койданаўскай (потым Станькаўскай) беларускай школе-сямігодцы. Пачынаўся перыяд гэтак званай «беларусізацыі» (1920—29), перыяд «беларускага рэнесансу» (фраза Уладзіміра Сядуры), і «такім парадкам, школы не беларускай (расейскай ці польскай) [Кастусь] зусім не праходзіў...”

Будучы вучнем апошніх класаў гэтае школы, Калюга захапляецца вельмі пашыранай тады краязнаўчай працай, пачынае запісваць народныя песні і іншыя фальклорныя творы свае мясцовасці, і асабліва — словы і звароты народнае мовы. Назбіраныя матэрыялы адсылае ў Інстытут беларускай культуры (папярэднік Беларускае Акадэміі навук) у Менск, дзе яны спатыкаюць высокую ацэнку як лепшыя з прысыланых у Інстытут матэрыялаў, як з гледзішча зместу і мовы, гэтак і з боку дакладнасці і акуратнасці запісу. На жаль, аднак, Калюгавы матэрыялы не паспелі пабачыць свету ў друку да часу славутага “змагання з беларускім нацыянал-дэмакратызмам”‡...

Скончыўшы сямігодку (1925), Кастусь яшчэ амаль год заставаўся ў вёсцы — дапамагаў дзядзьку па гаспадарцы, даглядаў малодшых за сабе дзядзькавых сыноў, але ў наступным годзе, па парадзе свайго былога настаўніка, ён усё ж “паехаў паступаць у

---

* З прадмовы Я.Лецкі да кн.: Калюга Л. Творы. Мн., 1992. С. 5.

† Гінтаўт Ф. Па слядах дзвюх знічак. Маладосць. 1986. № 12. С. 140.

‡ З прадмовы Склюта Р. (А.Адамовіча) да кн.: Калюга Л. Нядоля Заблоцкіх. Мюнхен, 1954. С. 5.

Магілёўскі пэдтэхнікум і стаў яго студэнтам (увосень 1926 г. — ***Л. М***.). Але там не засядзеўся — пацягнула ў родную вёску… і праз месяц ён вяртаецца…, займаецца самаадукацыяй, многа чытае… Гартаючы старонкі “Чырвонага сейбіта”, бачыць, што там друкуюць вершы і апавяданні вясковыя хлопцы. І тады ў яго ўзнікла думка паспрабаваць напісаць [самому]… «Выйшлі на цаліну» — так назваў Кастусь першае апавяданне (1926) пра тое, як беззямельныя пачынаюць будавацца на цаліне»[§]. Гэты твор Кастусь паслаў у «Чырвоны сейбіт», але ў № 5 дадатку ў раздзеле «Паштовая скрынка» прачытаў такі адказ:

Лукашу Калюгу. «Выйшлі на цаліну» — мы друкаваць не будзем. Тэма цікавая, але вы вельмі агульна да яе падышлі. З вашай манеры пісаць відаць, што ў вас ёсць літаратурная здольнасць. Прысылайце больш матэрыялы»[**].

Калюга Л. (Вашына К.).

[§] Гінтаўт Ф. Па слядах дзвюх знічак. Маладосць. 1986. № 12. С. 140.

[**] Такі адказ атрымаў не толькі Л.Калюга. Далей чытаем: «Юрку Лявоннаму. «Ой, чагосьці» — не друкуем за ўпадачны настрой гэтага верша».

У 1926 г. Л.Калюга ўсё ж пачаў друкавацца ў папулярнай тады газеце “Беларуская вёска” як “звычайны карэспандэнт” (вяскор) [††].

У чэрвені 1927 г. К.Чорны змяшчае ў «Чырвоным сейбіце» першае апавяданне Л.Калюгі «Вясна»[‡‡] (творы Л.Калюгі, надрукаваныя пад псеўданімам Кастуся Палявецкага, не знойдзены), у якім ужо з першых радкоў проза ператвараецца ў паэзію. Праз паўгода, у студзені 1928 г., таксама ўбачыла свет і апавяданне «У Калянках»[§§]. Абодва творы былі пазначаны: “Вёска Скварцы, Меншчына”. Неўзабаве, па прапанове таго ж К.Чорнага, Л.Калюга пераязджае ў Мінск і пачынае працаваць у «Чырвоным сейбіце».

Паказанні Л.Калюгі ў НКВД (стыль і арфаграфія арыгінала захоўваюцца):

Кузьма Чорны помог мне войти в литературу[***]*. Он <…> напечатал в “Чырвонам сейбіце”, где я тогда работал, мою первую вещь. Через него я начал печататься в журнале “Узвышша”. Я очень благодарен ему за это… Я приходил — правда редко — к нему на квартиру… Я <…> убежден, что К.Чорны — советский писатель, <…> писатель, который нужен нашей эпохе. Он мне часто говорил <…>, что надо брать пример с больших писателей буржуазии той поры, когда она была прогрессивным восходящим классом — с В.Гюго, с О. Бальзака. Говорил, что писатель нашей эпохи должен в своем творчестве быть посбитом той философии, которая перестраивает свет — это значит философии пролетариата. Творческое переустройство К.Чорного для меня было узором того, как писатель должен перестроить[ся], переиначивая самым основательным образом свое мировоззрение*[†††]*…*

Праца ў “Чырвоным сейбіце” дапамагла Л.Калюгу пачаць жыць, як ён пісаў пазней, «абсалютна самастойна».

З 1928 г. Л.Калюга — студэнт Мінскага Белпедтэхнікума. Разам з ім пачалі або ўжо вучыліся шэраг вядомых у будучым пісьменнікаў. Быў сярод яго аднакурснікаў і біёлаг, мемуарыст Франц Гінтаўт. Праз шмат гадоў ён ўспамінаў:

“У апошнія сонечныя дні жніўня 1928 года інтэрнат Белпедтэхнікума <…> гудзеў, бы вулей… У адным з пакояў (на шасцярых) фарміравалася студэнцкая сямейка… Перазнаёміўшыся

[††] З прадмовы Склюта Р. (А.Адамовіча) да кнігі: Калюга Л. Нядоля Заблоцкіх. Мюнхен, 1954. С. 5.

[‡‡] Чырвоны сейбіт. 1927. № 13.

[§§] Чырвоны сейбіт. 1927. № 20—21; 1928. № 1.

[***] Праз 65 гадоў Масей Сяднёў напіша: «Нават у Кузьмы Чорнага, блізкага паводле мовы Калюгу, мы не назіраем такой апрычонай, самастойнай лінгвістычнай пазіцыі» (Полацак. 1992. № 6 (16). С. 41).

[†††] З асабовай справы Вашыны К.П. (Л.Калюгі); захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

(С.Астрэйка, Ф.Гінтаўт, А.Юрэвіч[1], С.Брыцька[2], Я.Вус[3]. — ***Л. М***.), *мы пачалі рабіць здагадкі — хто будзе шосты. Неўзабаве… дзівосны Гулівер* (рост Лукаша Калюгі быў большы за два метры. — ***Л. М***.) *апынуўся перад намі, з усмешкай аглядзеў нас, ліліпутаў, і сказаў:*

— Ну, здаецца, ягамосці, усе ў зборы, бадай толькі мяне не хапала?! То будзем знаёмы і здаровы, дражняць мяне з маленства Кастусь Вашына[‡‡‡]*”.*

Яшчэ не скончыўшы першы курс педтэхнікума, Л.Калюга стаў сябрам літаратурнага аб'яднання «Узвышша» (з траўня 1929 г.). Пра тое, як гэта адбывалася, засталіся запісы А.Адамовіча:

“На гадавым сходзе літаратурна-мастацкага згуртавання «Узвышша» 26-га траўня 1929 года, Лукаш Калюга прымаецца ў сябры згуртавання, адначасна з Уладзімірам Жылкам, Андрэем Мрыем (як і яго малодшы брат Васіль Шашалевіч. — ***Л. М***.) *ды Феліксам Купцэвічам (крытык). Паводле ўзвышэнскай традыцыі, кожны новапрыманы сябра мусіў мець сабе «хроснага бацьку» з узвышэнцаў, абавязанага рэкамендаваць яго гадавому сходу ў адмысловым дакладзе; гэткім «хросным бацькам» Калюгі выпала быць ягонаму аднагодку, тады яшчэ маладому ўзвышэнскаму крытыку Антону Адамовічу (Уладзіміра Жылку «хрысціў» Ул.Дубоўка, А.Мрыя — К.Крапіва, Ф.Купцэвіча — А.Бабарэка). Сходу таму, аднак, судзілася стацца апошнім гадавым сходам «Узвышша», на якім прыймаліся новыя сябры, падводзіліся вынікі папярэдняга й рысаваліся смелыя планы на будучыню”.*[§§§]

Адначасова з вучобай Л.Калюга рэдагуе і перакладае розныя тэксты для Беларускага дзяржаўнага выдавецтва (БДВ) і, галоўнае, пачынае актыўна выступаць у друку. У 1928 г. ва «Узвышшы» на працягу года друкуецца першая аповесць Л.Калюгі «Ні госць, ні гаспадар»[****] (пасля яе пачынаючага пісьменніка прыкмеціў М.Гарэцкі[††††]) і амаль у кожным нумары змяшчае яго апавяданні «Чырвоны сейбіт»: «Дыяментаў у выпісах мала»[‡‡‡‡] (чэрвень?), «Краўцы і чаляднікі»[§§§§] (жнівень), «Лук'ян — капераціўскі сабака»[*****] (кастрычнік), «Трахім з Пагулянкі»[†††††] (лістапад) і «Баркаўцы — добрая вёска…»[‡‡‡‡‡] (снежань?). У наступным годзе выходзяць яшчэ чатыры

---

‡‡‡ Гінтаўт Ф. Па слядах дзвюх знічак. Маладосць. 1986. № 12. С. 136—137.
§§§ З прадмовы Склюта Р. (А.Адамовіча) да кнігі: Л.Калюга. «Нядоля Заблоцкіх». Мюнхэн. 1954. С.7.
**** Узвышша. 1928. № 1—6.
†††† Гл.: Гарэцкі М. Белорусская литература. Краткий очерк. Октябрь. 1928. № 4.
‡‡‡‡ Чырвоны сейбіт. 1928. № 6—7.
§§§§ Чырвоны сейбіт. 1928. № 8.
***** Чырвоны сейбіт. 1928. № 10.
††††† Чырвоны сейбіт. 1928. № 11.
‡‡‡‡‡ Чырвоны сейбіт. 1928. № 12.

апавяданні[§§§§§] і потым — гадавое маўчанне (пераклад «Блакітных эшалонаў» П.Панча[4] хоць і быў зроблены сумесна з К.Чорным, да ўвагі не бярэм)… Пра гэты перыяд свайго жыцця Л.Калюга пазней раскажа на адным з допытаў у НКВД:

«Когда я заболел (1930 г. — ***Л. М***.) *ревматизмом и лежал во второй советской больнице, совсем неожиданно ко мне пришел… Владимир Жилка. Больше никто из моих знакомых писателей ко мне не приходил. Этот приход меня очень взволновал. Я был ему за это очень благодарен. И позже, когда я поправился и выписался из больницы, а Жилка заболел и лежал в тубдиспансере, я несколько раз приходил навещать его. Когда он немного поправился, я начал заходить к нему на квартиру. Жил он тогда по Сторожевской улице. В то время он переводил для журнала «Полымя» — «Слова пра Якуба Шэлю» с польского языка* (надрукавана ў 1931 г. у № 2 «Полымя». — ***Л. М***.). *Читал мне [этот] перевод, [и] просил, чтобы [я] замечал сильные ляпсусы <…>, [если] встретятся. Умел шутить, но никогда на него нельзя было обидеться за шутки. Позже, когда ему в БелГосиздате отказали дать перевод и он рассказал мне, что он собирается идти жаловаться в ГПУ, которое признало его, как он говорил — невиноватым — жаловаться, что ему не дают возможности работать, зарабатывать кусок хлеба, я расчувствовался, тем более, что был ему очень благодарен за моральную поддержку меня, когда я лежал в больнице. У меня как раз был неначатый перевод IV тома Швейка и я отдал его переводить Жилко…»*[******]

Тады ж Л.Калюга пачынае пісаць і сваю лепшую аповесць — «Нядолю Заблоцкіх»[††††††], якую ўлетку 1931 г. надрукуе «Узвышша». Прачытаўшы «Нядолю…», ссыльны Адам Бабарэка ў лістах (датаваны 25-26.12.1931 г.) да другога ссыльнага Антона Адамовіча ужо «чуе першы званок» Л.Калюгу з НКВД: «Баюся я, браток Антось, каб сапраўды не сталася гэта нядоля (маецца на ўвазе аповесць «Нядоля Заблоцкіх». — **Л.М**.) нядоляю самога Лукаша»[‡‡‡‡‡‡], а пра саму аповесць А.Бабарэка дадае: «Нядоля Заблоцкіх» — гэта выступленне Лукаша ў ролі майстра-апавядальніка кшталтам класічных майстроў светавой літаратуры»[§§§§§§].

[§§§§§] Першае з надрукаваных у 1929 г. апавяданняў Л.Калюгі «Трахім — штучны чалавек» (Узвышша. № 2) вельмі падрабязна і цікава разгледжана ў кнізе М.Лужаніна «З ранку да вечара» (1978. С. 316—327). Як пісаў Ф.Янкоўскі (Вобраз 81. Мн., 1981. С. 317), «Лужанінавы старонкі пра мову Л.Калюгі <…> нібы старонкі арыгінальнага філалагічнага слоўніка".

[******] З асабовай справы Вашыны К.П. (Л.Калюгі).

[††††††] Узвышша. 1931. № 6—7, 9.

[‡‡‡‡‡‡] Калюга Л. Творы. Мн., 1992. С. 565.

[§§§§§§] Калюга Л. Творы. Мн., 1992. С. 568.

Пасля выхаду «Нядолі…» Л.Калюга ўжо вырашыў свой далейшы лёс: *«На последнем 3-м курсе подал заявление об увольнении. Не хотелось быть учителем, не нравилась эта работа. Хотел жить с литературной работы»*[*******]. Дапамаглі тут і “добразычліўцы» з НКВД, якія ўжо больш сур’ёзна ўзяліся за “пачынаючага нацдэма”. На апошнім, трэцім курсе вучобы на пашыраным камсамольскім пасяджэнні было пастаўлена пытанне аб выключэнні “ўзвышэнскага лазутчыка” з камсамолу і адпаведна з тэхнікума. За Лукаша ўступіўся Франц Гінтаўт. Пасля яго выступлення з камсамолу выключылі абодвух. Заявы аб звальненні хлопцы напісалі самі…

Звольнены з тэхнікума, Л.Калюга павінен быў пакінуць і інтэрнат. Дзе жыў малады пісьменнік пасля, мы ведаем з успамінаў Сяргея Грахоўскага:

«Амаль у полі сярод голага вішняку стаяў невялічкі пamаляваны дамок (магчыма, гутарка ідзе пра дом, які належаў бацькам А.Адамовіча і які ў 1930-я г. будзе канфіскаваны і аддадзены бліжэйшаму калгасу. — ***Л. М***.). *У ім Лукаш Калюга здымаў пакойчык, адгароджаны шалёўкаю ад зальчыка гаспадароў. У хаце было чыста і цёпла, сцены абклееены таннымі шпалерамі, адзінае акенца выходзіла на гарод з леташнімі тычкамі ад фасолі, далей пачыналася поле»*[†††††††].

З першага студзеня і недзе да сярэдзіны 1932 г. Л.Калюга працаваў сакратаром часопіса «Книга — массам», які выдаваўся пры Беларускім дзяржаўным выдавецтве. Менавіта ў гэты час пазнаёміўся з Л.Калюгам Ян Скрыган:

«Увосень 1932 года <…> на рагу Савецкай і Ленінскай убачыў Заіра Азгура[5]*. Ён <…> нешта горача тлумачыў высокаму, цыбатаму хлопцу. На хлопцу быў кароткі суконны курцік чорнага колеру і кепка з вельмі сплясканым верхам. Твар бледнаваты, з тонкім інтэлігентным профілем, вочы шэрыя з чутачку сінявaтым дымком, а губы ўвесь час як бы стрымліваюць скептычную ўсмешку.*

Знаёмся, — сказаў Азгур, — Лукаш Калюга”[‡‡‡‡‡‡‡].

Да сярэдзіны года Л.Калюга заканчвае пісаць «Цеснаватую куртачку», пра якую пазней яшчэ не аднойчы з ім будуць гутарыць у кабінетах “амерыканкі”.

«Аднаго разу ён (Л.Калюга. — ***Л. М***.) *даў мне* (Я.Скрыгану. — ***Л. М***.) *рукапіс свайго апавядання: “Будзе час — прачытаеш”. Ведама, я прачытаў яго таго ж вечара. Дасціпны майстар, жыццялюб, тонкі*

[*******] З асабовай справы Вашыны К.П. (Л.Калюгі).
[†††††††] Грахоўскі С. Так і было. Мн., 1986. С. 169.
[‡‡‡‡‡‡‡] Скрыган Я. Некалькі хвілін чужога жыцця. Мн., 1990. С. 56.

стыліст — усё калюгаўскае было ў тым апавяданні. І тая самая прыжмураная калюгаўская ўсмешка. Называлася яно «Цеснаватая куртачка»[§§§§§§§].

С.Грахоўскі пра адну сустрэчу з Л.Калюгам потым напіша: *«Аднойчы зімою 1932 года <…> нам* (С.Грахоўскаму і С.Астрэйку. — ***Л. М***.) *сустрэўся высокі, танклявы, у вынашаным кажусе і шэрай кепцы, з тонкімі рысамі твару хлопец… Прыгожае, трошкі выцягнутае аблічча, з яснымі, класічнага разрэзу вачамі, на вуснах дрыжала ледзь прыкметная ўсмешка, нібыта ён ведаў нешта такое, пра што не хацеў гаварыць, у вымаўленні «ракатала» картавінка. З караткаватых, аблямаваных абшмулянаю кажушынаю рукавоў вытыркаліся вузкія далоні з доўгімі тонкімі пальцамі… Трымаўся ён упэўнена, з годнасцю…*

Потым чытаў мне цікавыя мясціны з дзённікаў Флабэра і яшчэ нейкіх невядомых мне аўтараў[********]. *Тады я асабліва востра адчуў, наколькі недасведчаны і цёмны»*[††††††††].

З сярэдзіны і да канца 1932 г. Л.Калюга працуе стыльрэдактарам у радыёцэнтры.

У пачатку 1933 г. у «Чырвонай Беларусі» з'яўляецца навела «Вам знаёмае»[‡‡‡‡‡‡‡‡]. Прыблізна ў той час «ЛіМ» у раздзеле "Пісьменнікі і крытыкі ў 1933 г." паведамляе (апошнія пры жыцці надрукаваныя словы Л.Калюгі): "У 1933 годзе мяркую выдаць зборнік навел пад назваю: "Вам знаёмае" і працаваць далей над гэтым жанрам.

На маю думку, навела найбольш падыходзіць у наш час. Яна паўней, яскравей можа адлюстраваць сацыялістычныя тэмы нашага жыцця. Класавыя ж супярэчнасці, асабліва абвостраныя цяпер, якраз і дадуць удзячны матэрыял для вострай сюжэтнай канструкцыі.

Цяпер мяне найбольш цікавіць, як селянін, уласнік у мінулым, у калгасах, саўгасах, на сацыялістычных прадпрыемствах горада ператвараецца ў свядомага будаўніка сацыялістычнага радаснага грамадства.

Акрамя таго маю напісаць за гэты год невялічкі — самае больш на 5 друкаваных аркушаў — раман, таксама актуальны, дынамічны, радасны" [§§§§§§§§].

Нягледзячы на такія вось «сацыялістычныя» і «радасныя» планы, у ноч з 23 на 24 лютага 1933 г. «песняра камсамоліі» (так

---

§§§§§§§ Тамсама. С. 57.

******** З «Успамінаў пра сябра» Ф.Гінтаўта (Калюга Л. Творы. С. 604) высвятляецца, што, магчыма, гэта былі Ф. Рабле, Дж. Свіфт і Вальтэр.

†††††††† Грахоўскі С. Так і было. Мн., 1986. С. 169.

‡‡‡‡‡‡‡‡ Чырвоная Беларусь. 1933. № 2—3.

§§§§§§§§ ЛіМ. 1933. 28 студз.

чамусьці ў рэцэнзіі на першую кнігу пісьменніка (пабачыла свет толькі ў 1974 г.) яго назаве М.Вышынскі[*********]) Л.Калюгу арыштоўваюць. У тую самую ноч энкавэдысты схапілі і шмат былых ягоных аднакурснікаў па педтэхнікуме. Усяго ж на працягу года было арыштавана каля пяцідзесяці беларускіх літаратараў і публіцыстаў:

Змітрок Астапенка, Сяргей Астрэйка, Лявон Бабровіч[6], Мікалай Верамей[7], Алесь Вечар[8] (па звестках С.Кандыбовіча), Змітро Віталін, Іван Віткоўскі[9], Сяргей Гайка[10], Міхаіл Ганчарык[11], Уладзімір Гесэн[12], Франц Гінтаўт, Клім Грыневіч[13], Ігнат Дварчанін[14] (паўторна), Уладзімір Дудзіцкі, Мікалай Дурнаво[15], Сцяпан Журык[16], Міхась Кавыль, Міхаіл Кахановіч[17], Леанід Свэн, Фелікс Купцэвіч (паўторна), Сцяпан Ліхадзіеўскі, Максім Лужанін, Аркадзь Мардвілка, Іосіф Мацюкевіч[18], Аляксандр Нікалаеў-Астравецкі[19], Мікола Нікановіч[20], Змітро Паваротны, Алесь Пруднікаў, Сяргей Прытыцкі, Язэп Пяткевіч, браты Леапольд і Чэслаў Родзевічы (абодва паўторна), Сяргей Русаковіч, Езекііль Рыўлін, Раман Сабаленка, Уладзімір Сядура, Юлій Таўбін, Мікола Улашчык (паўторна), Макар Шалай і неаднаразова арыштаваныя дагэтуль яшчэ польскімі ўладамі Максім Бурсевіч, Язэп Гаўрылік, Андрэй Капуцкі, Пётр Мятла, Алесь Салагуб[21] і іншыя.

Пратакол вобыску:

Взято для доставления в ГПУ БССР :

переписка, авторские рукописи (у тым ліку і рукапіс «Нядолі Заблоцкіх». — ***Л. М***.), *печатная литература.*

Постановление

о предъявлении обвинения и избрании меры пресечения. 1933 г. марта 3 дня, г. Минск.

Гражданин Вашина Константин Петрович достаточно изобличается в том, что являясь одним из руководителей к-р нацдемовской организации проводил работу по вербовке членов и насаждении ячеек этой организации как в г. Минске так и в других городах и районах БССР и распространял запрещенную литературу.

Привлечь Вашина К.П. в качестве обвиняемого по ст. 72,76,64 УК БССР и содержать под стражей при Комендатуре ПП ГПУ БССР[†††††††††]*.*

Цікавы эпізод з часу знаходжання Лукаша Калюгі ў “амерыканцы” расказаў біёлаг, былы гулагавец Франц Гінтаўт.

[*********] Полымя. № 10. С. 239.
[†††††††††] З асабовай справы Л.Калюгі.

Ён стаяў у турэмным калідоры “тварам да сцяны” — на допыт вялі Лукаша Калюгу. Нечакана насустрач яму — Алесь Кучар з двума следчымі. Турэмшчыкі разгубіліся. Па правілах, яны павінны былі гаўкнуць Кучару: “Тварам да сцяны!” Але — свой жа! Ды бачыць арыштаванага Калюгу ўсё адно не павінен! І тады следчыя проста прыгнулі Кучара да падлогі. Двухметровы Л.Калюга са словам “шаўка!”, не запыняючыся, пераступіў цераз энкавэдысцкага кансультанта.

Па сведчанні Ф.Гінтаўта, мянушка “шаўка” прыклеілася да аматара чытання Троцкага яшчэ з таго часу, калі, забіўшы нейкага дварняка, ён зрабіў з ягонай скуры барабан і хадзіў па вуліцы — “піянерыў”. Гаварылі, што сабакі ўцякалі ад гэтага барабаншчыка за квартал…

Даведка
з Дабрынёўскага сельсавета
Дзяржынскага раёна (напісана ад рукі; стыль і арфаграфія арыгінала захоўваюцца. — ***Л. М***.):

Дадзена гэта Дабрынёўскім с/с на гр. в. Скварцы Вашына Кастуся Петрусёвага. У тым што маёмастная становішча наступная: зямлі усіх угодзей 12 га, коней трое, каровы чатыры, дробнай жывёлы 12 штук падатку плаціў 85 руб 75 коп Гаспадарка была абложана в индывідуальным парадку у 1930 годзе і раскулачано гр-н Вашыно Паулюк зьяўляўшыся на вёску Скварцы займаўся разлагальнай працай па разложені і усего будаўніцтва где сабіраў молодзеж агітаваў где по его віне былі выхады з калгасу «Роза Люксембург». Усе гэта сьведчыць на тоя што ён шкодны элемент у нашым будаўніцтве.

Аб чым і сведчыць Дабрынёўскі с/с.

Старшыня (подпіс неразборлівы).
Сакратар (подпіс неразборлівы) [‡‡‡‡‡‡‡‡‡].

Пасля такой «характарыстыкі» «суд» доўга не думаў: пяць гадоў пазбаўлення волі. Пакаранне Л.Калюга адбывае ў г. Ірбіт (цяпер Краснаярскі край).

У 1934 г. «пісьменнік-камуніст <…>, [які] лепшыя годы свайго юнацтва… аддаў на барацьбу з ворагамі пралетарскай рэвалюцыі, актыўна змагаўся з рознымі варожымі ўплывамі, у тым ліку з

[‡‡‡‡‡‡‡‡‡] З асабовай справы Л.Калюгі.

буржуазна-нацыяналістычнымі «тэорыямі»[§§§§§§§§§], Якаў Браншт эйн[22] у артыкуле «Пра беларускую савецкую прозу» (ЛіМ. 10 ліпеня) смела пачаў граміць падследнага Л.Калюгу (у тым жа годзе Я.Браншт эйн «заатакаваў» «ЛіМ» сваімі «ярабальшавіцкімі», супрацьнацдэмаўскімі перадавіцамі):

«Для таго, каб трапіць у вёску Здарэнне, трэба, бачыце, праехаць праз вёску Анекдоты, — гэта значыць, каб напаткаць выпадак (а гаворка ідзе пра багаты «выпадкамі» 1930 год), трэба прайсці праз антысавецкі анекдот. Барацьба Калюгі за анекдот у літаратуры, гэта не ёсць нявінная барацьба наватара супраць сюжэтнай шэрасці, — гэта барацьба заклятага ворага, барацьба нацыяналіста супраць сацыялізма — гэта здзек класавага ворага з праблемы фабульнасці ў нашай літаратуры. Нацдэм Калюга не абмяжоўваецца гэтым. Ён імкнецца сугуба нявінна падняць пытанне сюжэтнасці нашай прозы. Ён агітуе за сюжэт, за сюжэтнае багацце нашай прозы. Але звярніце ўвагу, ЯКІМІ СРОДКАМІ (тут і далей, магчыма для узмацнення эмацыянальнай успрымальнасці, некаторыя словы выдзелены Я.Браншт эйнам вялікімі літарамі. — ***Л. М***.)*: пад маскай здавалася-б чыста літаратурнай дыскусіі ён зноў ідзе ў наступ супраць дыктатуры пралетарыята… Праблема сюжэта ставіцца тут нацдэмам, як праблема ПАЛІТЫЧНАЯ!»*

У «збіванні ляжачага» Я.Браншт эйн не быў першаадкрывальнікам. Яшчэ ў 1931 г. іншы крытык, Сымон Куніцкі, у “рэцэнзіі” «Крытычныя артыкулы Антона Адамовіча як адлюстраванне буржуазнай нацыянал-дэмакратычнай ідэалогіі»[**********] (“Полымя”. № 2) граміў другога падследнага, А.Адамовіча. Пазней ні Я.Браншт эйну, ні С.Куніцкаму гэта не дапамагло і ад энкавэдысцкіх кіпцюроў не выратавала: у лістападзе 1936 г. С.Куніцкі, а праз паўгода і Я.Браншт эйн будуць арыштаваны і восенню 1937 г. асуджаны: Я.Браншт эйн — да ВМП, а далейшы лёс С.Куніцкага невядомы і дасюль…

Пра першыя два гады жыцця Л.Калюгі ў ссылцы можна даведацца з яго лістоў да былой аднакурсніцы Ніны Казлоўскай[††††††††††] і асабліва з аўтабіяграфіі А.Адамовіча, напісанай у канцы 1935 г. у Вятцы. Трэба ўдакладніць, што аўтабіяграфію крытык пісаў на запыт

[§§§§§§§§§] Лынькоў М. “Ён быў сярод нас”. ЛіМ. 1962. 25 снеж.
[**********] Полымя. 1931. № 2.
[††††††††††] У лісце ад 7 жніўня 1935 г. Л.Калюга «кпіў» (а мо і не) так:
“Вам здаецца, што 300 рублёў задорага за мой аўтограф?! Ды няўжо Вы ні разу не прыкмецілі, што сярод тых аўтографаў былі часамі (траплялiся) цуды стылістыкі? Можа яны з часам маглі б стаць скарбам для будучага музея майго імя?”
Апошняе з таго, што было напісана рукой Л.Калюгі і дайшло да нас, была яго запіска да Н.Казлоўскай: «Табе і Радзіме ніколі не здраджу» (Калюга Л. Творы. Мн., 1992. С. 573).

НКВД і ў час, калі пяцігадовы тэрмін яго высылкі скончыўся. У такой сітуацыі А.Адамовіч знаходзіўся адразу між некалькімі агнямі. Па-першае, ён павінен быў паказаць (і нават даказаць) сваю лаяльнасць рэжыму, што ён перавыхаваўся, раскаяўся, або што хоць бы імкнецца да гэтага. Па-другое, ён павінен быў паказаць, што не толькі перавыхаваўся сам, але і актыўна садзейнічае перавыхаванню іншых нацдэмаў. Мяркуючы ж па тым, што тэрмін ссылкі А.Адамовічу працягнулі яшчэ на два гады (на самай справе — на тры), «затуманіць вочы» НКВД яму не ўдалося. У аўтабіяграфіі А.Адамовіч піша:

“В конце 1933 или в начале 1934 года[‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡] *я получил письмо из Ирбита — писали из ссылки Астрэйка*[§§§§§§§§§§]*, Селедник*[**********]*, Калюга…*

Лукаш Калюга… Мы с ним были ровесники и почти одновременно начали печататься (во всяком случае одновременно начали печататься моя большая работа «Максім Гарэцкі» и его первая большая повесть «Ні госць, ні гаспадар”). В литературу Лукаша привел Кузьма Чорны. Он же продвинул его упоминавшуюся повесть. Однако познакомился я с ним <…> не раньше, чем через полгода после этого, так как жил он в деревне, свои произведения посылал оттуда и в городе бывал редко.

От <…> политики он стоял далеко (в “Узвышша” вступил на год позднее меня, хотя печататься мы стали одновременно), ею не

[‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡] Праз некалькі месяцаў (9.3.1934) Л.Калюга напіша ліст і П.Глебку:
“Шаноўны Пятро Глебка!
У Вас, здаецца, застаўся паасобнік урыўка «Надломаны крык», што я даваў друкаваць. Апынуўшыся ў такім стане, калі ў сябе няма аніводнае паперчынкі рукапісаў, вельмі б хацелася атрымаць згаданы ўрывак назад. Гэта і змусіла пісаць да Вас. Калі ён у Вас і звярнуць яго льга, дык напішыце пра гэта мне на такі адрас: Ірбит, Ирбитская 65, кв. 1, каб я мог даручыць каму ўзяць яго ў Вас. Буду дужа ўдзячны.
З пашанаю
В.К.
P.S. Прабачце за турбаванне!
Па адрасу: Свердловская обл.”
(Беларусь. 1990. № 12. С. 26.).

[§§§§§§§§§§] З артыкула М.Кавыля «Казённы дом і далёкая дарога» (Запісы. 1992. № 20. С. 65—101):
«Астрэйка <…> дадумаўся «перахрысціць» СВБ, напісанае на значку Саюза Ваяўнічых Бязбожнікаў, на Саюз Вызвалення Беларусі. І канспірацыю прыдумалі: насіць значок не на штрыфелі пінжака, а пад штрыфелем. І я паддаўся гэтай гульні… А гэтая гульня не прайшла незаўважанай тымі, каму трэба ўсё заўважаць…
Часта ўспамінаю ноч, калі мы бадзяліся па Камароўцы (адно з месцаў масавых расстрэлаў бальшавікамі беларусаў у пачатку 1930-х г. — ***Л. М***.). *Гэта ж Астрэйкава была ініцыяціва. Як быццам нейкая сіла цягнула яго, а ён нас, да магілы, дзе неўзабаве і яго пасадзілі на край ямы і піхнулі на акрываўленыя трупы гарачым драбком волава… Праўда, не на Камароўцы.*
Нас, яго прыхільнікаў, паклоннікаў яго таленту, «гарачыя драбкі волава» абмінулі таму, што мы паэмы, падобныя да Астрэйкавай «Бенгаліі» (рукапіс не захаваўся. — ***Л. М***.), *не пісалі…*
Сяргей Астрэйка чытаў сваю паэму. Пісалася ў «Бенгаліі» (паэму ўхваліў і Янка Купала, які прысутнічаў на чытанні яе аўтарам ў Доме пісьменніка ў 1932 г. — ***Л. М***.), *пра цяжкую долю бенгальцаў пад ангельскай акупацыяй. У пору-б яе выкарыстаць у антыангельскай прапагандзе, а яе падлабызнікі паэта ўзнялі на п’едэстал антыкамунізму, махлюючы падабенствам назоваў Бенгалія і Беларусь, акупанты англічане — акупанты маскалі. Астрэйка не пярэчыў гэтаму і паплаціўся…»*

[**********] Біяграфічныя звесткі не выяўлены.

интересовался и, вообще, производил <…> впечатление человека замкнутого.

Разбил его замкнутость, ввел в “Узвышша” и стал его “крестным отцом” я. При этом сделал доклад о его творчестве на традиционном годовом собрании, когда “Узвышша” принимало новых членов. Расшевелить его крестьянскую замкнутость было трудно, да так и не удалось тогда мне до конца. В “Узвышша” он вошел, лишь уступая долгим моим уговорам, да и при своем пребывании в нем (при мне по крайней мере) не интересовался его внутренними делами, стоя в стороне от описанной мною выше борьбы “большинства” и “меньшинства”, как ни старался я перетянуть его на сторону последнего. Единственным своим делом он считал литературное творчество, которому целиком отдавался. Однако очевидно моя обработка его, хотя и значительно позже, а дала свои плоды и весь дальнейший “рост” Калюги вплоть до последнего времени я объективно должен приписать себе, как это ни тяжело мне теперь сознавать.

Первая повесть Лукаша посылала комсомольца в деревню и не вызвала никакой идеологической критики. Дальнейшие его произведения, печатавшиеся при мне, имели характер разработки народных анекдотов и вообще, идеологически были бесхребетными и художественно довольно рыхлыми, чем и вызвали недовольство, как внутри “Узвышша”, так и в беглых замечаниях критики со стороны, однако резких выпадов и замечаний о враждебности не вызывали. Только за последнее время, учась уже в Белпедтехникуме и живя в соседней со мной комнате, Лукаш стал несколько поддаваться моей “узвышенской” обработке и даже принимать некоторое участие в литературной политике, по крайней мере в знаменитом техникумовском литературном кружке.

Во время <…> [моей] ссылки Лукаш начал печатать свою большую повесть “Недоля Заблоцких” и прислал начало ее мне и Адаму (Бабарэку. — ***Л. М.***). *Вскоре прислал он мне [и] небольшое письмо, в котором жаловался на то, что критика не справедливо считает его произведение кулацким. Я ободрил его, [сказав], что наоборот по-моему он стоит теперь на позициях бедняцкого крестьянства (по этому поводу мы обменялись мнениями с Адамом Бабареко, который придерживался той же точки зрения). Больше Лукаш мне не писал и второй части “Заблоцких” уже не прислал (я ее прочел позже, получив от родителей); позже я узнал, что дальнейшее печатание его произведения было прекращено, ввиду признанной его враждебности. Из белорусских газет я узнал, что Лукаш напечатал*

еще одну новеллу “Тесноватая курточка”, которую резко критиковали, как кулацкую, и журнал с которой был даже запрещен. (Сам Лукаш позже недоумевал мне по поводу этого, считая, что пролетарская литература не увидела в этой новелле “своей пользы” и так грубо ее поняла и не приняла, однако моей просьбы восстановить эту новеллу для меня и прислать прочитать он так и не выполнил).

Вот теперь с этим самым Лукашом у меня и завязалась оживленная переписка, которую я и считаю темною полосой, тянувшейся за мной до последних дней. Такая моя оценка ее вызывается тем, что, во-первых, эта переписка стала причиной рецидивов многих настроений, неизжитой еще моей националистической психологии (хотя идеологически я как будто и перестроился) и во вторых, потому, что в ней я все время чувствовал свою неловкость и двурушничество, кривил душой и перед самим собой, и перед ним, никак не решаясь сказать ему всю правду прямо, или повлиять на него в другую сторону, или порвать с ним вовсе, что я сделал только теперь.

Первым моим чувством было поддержать и Лукаша и всех ирбитских близких мне когда-то людей, ободрить их в ссылке, что я и сделал, вместо того, чтобы сразу же раскрыть их глаза на действительное положение вещей и призвать к пересмотру позиций. Такое начало нашей переписки, определение и дальнейшее ее продолжение, потянуло за собой и упоминавшиеся мной рецидивы. Положение стало и оставалось для меня в высшей степени ложным до самого последнего времени.

Оказав моральную поддержку, я хотел было оказать и поддержку материальную, что мог сделать вполне [и] даже пообещал. Однако, поразмыслив, воздержался, считая, что я смогу это сделать только после того, как постепенно “переработаю” идеологически своих друзей. Да, у меня не хватило мужества начать такую переработку сразу же и решительно, я понадеялся на “постепенность”, которая так и осталась благим пожеланием, обернувшись в “постепенность” совсем обратного порядка: в процессе переписки я <…> возвращался к своим старым позициям, по крайней мере психологически.

Это было первое мое двурушничество и кривление душой перед собой и перед ними.

Немало было таких же ложных ситуаций и в нашей переписке. Из них вспоминается наиболее яркая: в одном из писем Лукаш обвинил Астрейку в якшании с местными ирбитскими

девушками и женщинами “фино-монгольского” типа и писал, что сам он придерживается в этом отношении принципа “чистоты расы”, спрашивая об этом моего мнения. Я сначала хотел раскритиковать эту “теорию”, потом просто обойти ее молчанием, а кончил тем, что поддержал Лукаша, боясь, что в противном случае подорву его доверие к себе и заставлю смотреть на себя с тем же презрением, с каким он смотрел на Астрейку[†††††††††††]*. Между тем, сам я не только давно поступал так, как Астрейка, но как раз в это время увлекался одной девушкой “фино-монгольской рассы” и даже женился бы на ней, если бы только она на это согласилась* (што далей і здарылася. — ***Л. М***.)*… А Лукашу (и себе конечно) я так жестоко кривил душой и даже плел какую то муру о белорусах, как чистейшей славянской расе, в которую сам уже давно не верил…* (Як потым высветлілася — верыў. — ***Л. М***.)

Так, боясь заслужить у хорошего товарища плохое мнение о себе, я не только поддерживал его на националистических, даже явно фашистских (расовая теория) позициях, [а] и сам этим самым скатывался на них…

Моя переписка с Калюгой, начатая в Глазове, продолжалась и в Кирове. Правда, с моей стороны она была менее регулярной, так как я чувствовал свое ложное положение в ней, описанное уже выше мною. Поэтому я старался отвечать больше открытками и то только после “проборок” за лень, которые получал от своего корреспондента.

А он (Л.Калюга. — ***Л. М***.) *был неутомим. В письмах он начал слать мне свое новое произведение “Пустодомки”. Начало его очень понравилось и мне и Адаму. Ценно было то, что Лукаш оценивал всех, выброшенных за последние годы из Белоруссии (нацдемов и кулаков), не в гордом ореоле “изгнанников”, как это часто делали мы сами, а как обыкновенных “пустодомков”, пустых и ненужных людей*[‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡]*. Однако с течением повести автор все больше и больше начинал проникаться сочувствием к своим героям и под конец ее стал выражать это сочувствие уже более явно. И я, и Адам это рассматривали как срыв и как ошибочную тенденцию вообще. Надо было сказать об этом автору. И я, и Адам принимались несколько*

[†††††††††††] Ф.Гінтаўт у артыкуле «Па слядах дзвюх знічак» (Маладосць. 1986. № 12. С. 143, 145) пра адносіны Л.Калюгі і С.Астрэйкі пісаў па іншаму:
«Самым блізкім сябрам Сяргея (Астрэйкі. — ***Л. М***.) *стаў на тры гады старэйшы за яго Кастусь Вашына…*
Лукаш Калюга і Сяргей Астрэйка былі сябрамі да апошніх дзён».

[‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡] *«На высылцы ў Ірбіце Калюга напісаў свой новы раман — «Пустадомкі», з жыцця тае беларускае «нацдэмаўскае» моладзі, што з яе ГПУ фабрыкавала тымі часамі «справы» тыпу тае, у якой пацярпеў і сам Калюга»* (З прадмовы Р.Склюта — А.Адамовіча да кнігі: Калюга Л. Нядоля Заблоцкіх. Мюнхен, 1954. С. 27).

раз за написание такой критики, но никак не могли найти подходящей формы, которая с одной стороны не задела бы автора и не отбила бы у него охоту писать вообще, а с другой стороны достигла бы желаемой нами цели. Так мы все и кормили его обещаниями этой критики, но и по сей день не сдержали [свое слово]. Опять таки интеллигентная мягкость и стеснительность вместо решительной критики…

Однажды как-то Лукаш попросил меня прислать ему "Тостамент" ("Завещание"), предсмертное стихотворение покойного В.Жилки, умершего в ссылке в Уржуме. Чтобы чем-нибудь отплатить ему за присылаемые свои произведения, я попросил-таки "Тостамент" у Кипеля, у которого он был в переписанном виде, так как очень ему нравился, переписал его и послал…

Когда-то "Тостамент" был у меня, с ним меня своевременно познакомил Адам Бабареко, на которого он произвел сильное впечатление (жена Бабареко даже плакала), но у меня он не сохранился.

Посылая "Тостамент" Лукашу, я не преминул выразить как свое глубокое сожаление по поводу смерти поэта, так и восхищался его произведением, причем сделал это в националистических тонах, в чем не могу не видеть еще одного из тех рецидивов своей националистической психологии, о которой я уже не раз писал выше.

И вот недавно я получил сообщение Селедчика о том, что Лукаш арестован и, несколько позже, что его обвиняют в распространении этого самого, когда то посланного мной "Тостамента"[§§§§§§§§§§§].

Далейшы лёс Л.Калюгі мы ведаем з наступных дакументаў:

"*Обзорная справка*

по архивно-следственному делу №2330 по обвинению Вашина-Калюги Константина Петровича <…> ст. 58-10 УК РСФСР Вашина-Калюга был арестован 6 ноября 1935 г. Ирбитским РО УНКВД Свердловской обл. на основании, как это усматривается из материалов дела, свидетельских показаний Новикова В.А и Свитнева К.П.

Свидетель Новиков на допросе 7 июня 1935 г. показал, что на вечеринке, устроенной в честь нового 1934 г. Вашина-Калюга декламировал стихи Жилки («Тастамэнт». — **Л.М.**), *в которых выражалась тоска по родному краю. Свитнев показал, что Вашина-Калюга декламировал написанное в антисоветском духе*

[§§§§§§§§§§§] БДА Беларусі. Фонд 569. Воп. 1. Адз. зах. 7. С. 61—65, 82—85.

стихотворение, но содержания стихотворения не помнит, и кроме того восхвалял жизнь в Польше.

После ареста Вашины-Калюги по его делу были допрошены свидетели (Коссак, Лопаткова, Кузнецов…), которые показали, что со стороны Вашины-Калюги имели место антисоветские высказывания, а остальные свидетели никаких показаний о его преступной деятельности не дали. Калюга виновным себя не признал и показаний свидетелей, изобличавших его в антисоветской деятельности не подтвердил. 2 января 1936 г. следствие по делу Вашины-Калюги было закончено и 22 февраля 1936 г. Особым Совещанием при НКВД СССР он был осужден за к-р деятельность на 5 лет ИТР. По материалам дела за 1933 г. Вашина-Калюга не допрашивался. [Тогда] Вашина-Калюга проходил по делу 47 человек, арестованных в феврале-апреле 1933 г. ПП ОГПУ БССР, всем было предъявлено обвинение в том, что они состояли членами к-р нацдемовской организации (Купцевич, Астрейко, Лиходиевский, Таубин…). Дело прекратить за отсутствием состава преступления.

КГБ БССР,
25 июля 1956 г.

З запатрабавання ў аператыўна-даведачную картатэку Улікава-архіўнага аддзела на Калюгу К.П. — арыштаванага НКВД Чэлябінскай вобл.:

«2 октября 1937 года Вашина-Калюга К.П. осужден Тройкой УНКВД Челябинска к ВМН — расстрелу. Приговор исполнен 5 октября 1937 года. Архивно-следственное дело № 238171. — 1935 г., 599028, 346589 — 1937 г.»[************]

КГБ БССР,
18 мая 1956 г.”

Лукаш Калюга, як і большая частка беларускіх пісьменнікаў гэтак званага «першага прызыву» (1917—1937), не дажыў і да трыццаці гадоў. Лёс гэтага беларускага самародка нагадвае расстраляную на ўзлёце птушку. Ужо фактычна не застаўшы нэпманаўскую адлігу, калі яшчэ больш-менш была магчымасць пісаць не толькі оды бальшавізму, ён змог ва ўмовах нават

[************] З асабовай справы Вашыны К.П. (Л.Калюгі). Там жа маецца даведка аб канчатковай рэабілітацыі Вашыны К.П. 20 мая 1988 г.

чалавеканенавісніцкага рэжыму ўзняцца сваім талентам над ім. Рэжыму таго няма, а Лукаш Калюга — з намі.

Замест пасляслоўя

Калі артыкул, які пісаўся да 90-годдзя з дня нараджэння Лукаша Калюгі, быў гатовы і засталося аздобіць яго фотаздымкамі, камп'ютэр паказаў, што мае толькі тыя некалькі здымкаў, якія былі змешчаны ў кнізе "Творы" (Мн., 1992) і паралельна, тады ж, — у перыядычным друку. У выніку пошукаў высветлілася, што і ў музеях-архівах рэспублікі няма ніводнага партрэта пісьменніка. Выхад у такім выпадку, як падказваў вопыт, быў адзін — ехаць на радзіму Калюгі. Так было, напрыклад, з Віктарам Казлоўскім: у вёсцы Мрочкі (за 15 км ад Узды ў бок Капыля), дзе ён нарадзіўся, я знайшоў невядомы фотапартрэт паэта.

Фотаздымкі з кнігі "Творы" сведчылі, што ў вёсцы Скварцы Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці захаваўся дом пісьменніка. Ёсць у кнізе і фотаздымак магілы ягонай маці. Але на месцы мяне, хоць і не адразу, чакаў сюрпрыз. "Старое кладбішча", як тут называюць даволі вялікую даваенную частку вясковых могілак, зарасло непралазным кустоўем і маліннікам. Пралазіўшы па гэтых джунглях дацямна, я так і не здолеў адшукаць магілу маці пісьменніка. Але — вада камень точыць: у наступны прыезд я быў больш упарты і, калі абшукваў чарговы квадрат могілак, нечакана наткнуўся на невялікую палянку, выцерабленую ў гушчары. Сэрца закалацілася, калі ўбачыў надпіс на помніку, што стаяў пасярод гала:

Ольга
ВАШИНА
Жила 26
лѣтъ. Умерл.
сентября 25
дня 1911 г.
Упокой Господ
Душу ей

Ніжэй была прымацавана невялікая пліта з партрэтам маладога чалавека і подпісам:

Лукаш Калюга

(пісьменнік)

Вашына
Канстанцін Пятровіч
27 2
1909 — 1937
X X

ПРЫМІ, РОДНАЯ, СЫНА СВАЙГО, БО МАГІЛЫ ЁН НЕ МАЕ

Як, магчыма, чытач заўважыў, дата смерці пісьменніка пазначана недакладна. Ды што даты! І праз пяцьдзесят гадоў нашчадкі расстраляных не ведалі іх сапраўднага лёсу, бо пасля смерці галоўнага забойцы ўсіх часоў і народаў атрымалі адно пісулькі-”рэабілітацыі”: “Ваш бацька (маці і да т.п.) памёр ад інфаркту (інсульту, сухотаў і г. д.) у турэмнай бальніцы (лагеры, на фронце, па дарозе дамоў…)” І праз пяцьдзесят гадоў многія з тых, хто не атрымаў “рэабілітацыі”, працягвалі жыць надзеяй на вяртанне бацькоў, чакалі… “Крымінальныя” справы рэпрэсаваных, але не рэабілітаваных пісьменнікаў і дагэтуль застаюцца сакрэтнымі нават для даследчыкаў…

Побач з гэтай магілай былі яшчэ дзве. Як потым паведаміў мне Уладзімір Уладзіміравіч Івашын (інвалід вайны; разам з сынам Мікалаем яны і аднавілі гэтыя магілы), тут пахаваны бацька і айчым Лукаша Калюгі (бацька Уладзіміра Уладзіміравіча).

Сфатаграфаваўшы помнік і магілы, я вярнуўся ў вёску: мне паказалі дом Вашынаў, і цяпер карцела даведацца, ці жыве хто ў гэтай, як выглядала, забытай Богам хаціне. Быў поўдзень, але калі ўвайшоў (дзверы былі не зачыненыя, а на стук ніхто не адазваўся), апынуўся ў поўнай цемры. Апрача таго, на мяне (кажучы словамі Міхася Кавыля, якія вырваліся ў яго, калі першы раз ступіў у адну з камер “амерыканкі”) “дыхнула такім смуродам, што ледзь утрымаўся на нагах”. Трошкі прызвычаіўшыся да змроку, колькі разоў пстрыкнуў фотаапаратам, хоць амаль нічога не разгледзеў, ды яшчэ й фотаўспышка сляпіла вочы. Адчуваючы сябе няпрошаным госцем, не стаў затрымлівацца ў чужой хаце…

І вельмі ж быў уражаны, калі ўбачыў, што атрымалася на гэтых фотаздымках: убогасць чалавечага жытла шакіравала.

Можна было без сумневу меркаваць, каго прытуліла хата аднаго з самых таленавітых сыноў Беларусі. Хату, што ўжо гадоў

сорак павінна была б быць музеем пісьменніка (якога Максім Гарэцкі ставіў у шэраг першых празаікаў Беларусі), сёння абжылі бамжы. Вось гэтак, “па-бамжоўску”, ушаноўваем мы лепшых сыноў Бацькаўшчыны. Пісьменніка расстралялі, а цудам ацалелую хату (якая ў любую хвіліну можа згарэць), дзе ён нарадзіўся і пражыў да дзевятнаццаці гадоў, ператварылі ў “бамжатнік”.

І суцяшалі адно адшуканыя на старым пагосце магілы: значыць, ёсць людзі, якія не хочуць быць і не будуць бязроднымі Іванамі...

P. S.

УТВЕРЖДАЮ

на заседании комиссии
21.07. [19]93г.
(Протокол № 37)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ по материалам проверки заявления гр. Ивашина Владимира Владимировича, проживающего в г. Дзержинске, ул. Карла Маркса дом 6 кв. 14, с ходатайством о возмещении стоимости имущества, утраченного в 1933 году в связи с раскулачиванием его отца Ивашина Владимира Степановича.

Проверкой установлено, что Ивашин В.С. 1883 года рождения, бывший житель дер. Скворцы, Добриневского с/совета Дзержинского района Минской области, в 1933 году был раскулачен и выслан за пределы Республики. Реабилитирован 30 апреля 1993 года.

В период раскулачивания было изъято имущество: надворные постройки, скот, сельхозинвентарь. Свидетель Гладкая М. Н., уроженка и жительница дер. Скворцы Дзержинского района, подтвердила факт изъятия имущества у Ивашина В. С. и передачу местному колхозу.

На основании изложенного комиссия решила:

I. Рекомендовать исполкому Дзержинского райсовета народных депутатов выплатить гр. Ивашину Владимиру Владимировичу денежную компенсацию в десятикратном размере заработной платы за незаконно изъятое в 1933 году имущество у его отца Ивашина Владимира Степановича.

Выплату произвести за счет колхоза, на территории которого находится деревня Скворцы Дзержинского района Минской области.

Председатель комиссии (подпись) К. Хвенько”.

P.P.S.

У канцы 1936 г. невылечна хворага на сухоты Уладзіміра Івашына (тры гады выграбаў вядром прыбіральні) выпусцяць з «будоўлі веку» — Беламорска-Балтыйскага канала (канцлагера, дзе загінула некалькі соцень тысяч вязняў) паміраць дадому. Але памерці ў сваёй хаце не далі — у памежнай зоне ворагам народа, нават і паўмёртвым, жыць забаранялася. І Уладзімір Івашын хаваўся, жыў у падпаветцы. Там праз некалькі месяцаў і памёр.

Амаль у гэты самы час у далёкай Сібіры вялі на расстрэл любімага ім Кастуся...

---

[1] **ЮРЭВІЧ А.,** год, месца нараджэння і смерці, імя і імя па бацьку невядомы. У канцы 1920-х — пачатку 1930-х вучыўся ў МБПТ. Верагодна, не быў рэпрэсаваны.

[2] **БРЫЦЬКА Сяргей,** год, месца нараджэння і смерці, імя па бацьку невядомы. У канцы 1920-х — пачатку 1930-х вучыўся ў МБПТ. Верагодна, не быў рэпрэсаваны.

[3] **ВУС Я.,** год, месца нараджэння і смерці, імя і імя па бацьку невядомы. У канцы 1920-х — пачатку 1930-х вучыўся ў МБПТ. Верагодна, не быў рэпрэсаваны.

[4] **ПАНЧ (**сапр.: **Панчанка) Пётр Іосіфавіч** [22.6(4.7).1891, Валкі, цяпер Харкаўскай вобл., Украіна — 1.12.1978, Кіеў], украінскі пісьменнік. Падрабязней гл: http://uk.wikipedia.org.

[5] **АЗГУР Заір Ісакавіч** [15.1.1908, в. Маўчаны, цяпер Сенненскі р-н Віцебскай вобл. — 18.2.1995, Мінск], бел. мастак, скульптар, Народны мастак БССР (1944), Народны мастак СССР (1973), член Акадэміі мастацтва СССР (1958), Герой Сацыялістычнай Працы (1978).

[6] **БАБРОВІЧ *Лявон Андрэевіч*** [1904, в. Мацкі Пастаўскага пав. Віленскай губ. — 21.5.1934, Мінск, турма НКВД), гісторык, публіцыст. У 1923 уступіў у КПЗБ**.** У 1932 скончыў аспірантуру БелАН, працаваў старшым навуковым супрацоўнікам у Камісіі па вывучэнні Зах. Беларусі. Займаўся гісторыяй мяст. Койданава і Койданаўшчыны, а таксама БСРГ; аўтар кніг на гэтыя тэмы. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 26.9.1933 у Мінску па адрасе: вул. Ленінская, д. 29/35, кв. 49**.** 9.1.1934 калегіяй АДПУ СССР асуджаны да ВМП. Расстраляны. Рэабілітаваны 16.8.1956. Асабовая справа Б. № 10182-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

[7] **ВЕРАМЕЙ-ПАБЯДЗІНСКІ *Мікалай Сцяпанавіч*** [канспіратыўны псеўданім: Пабядзінскі; 1898, в. Кавальцы Віленскай губ., цяпер Маладзечанскі р-н Мінскай вобл. — 22.10.1937, Хабараўскі край], грамадска-паліт. дзеяч, публіцыст. Вучыўся ў Невельскай настаўніцкай семінарыі. Працаваў настаўнікам на Маладзечаншчыне. У 1919 уступіў у Камуністычную рабочую партыю Польшчы (КРПП); з 1922 член Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі; з 1923 член КПЗБ. У 1922 выехаў на вучобу ў Чэхаславакію; у 1929 скончыў Пражскі электратэхнічны інстытут. Вярнуўся ў Зах. Беларусь. Удзельнічаў у падрыхтоўцы выбараў у сейм, друкаваў улёткі і іншую нелегальную літаратуру; арганізоўваў бел. школы. Фактычна знаходзіўся на нелегальным становішчы. У 1930 перапраўлены ў СССР. У 1930 арганізатар і дырэктар Энергетычнага інстытута ў Мінску. З 1931 у Маскве — у польскай секцыі Камінтэрна. Прозвішча «Пабядзінскі» нададзена вясною 1931 з канспіратыўных меркаванняў. Падчас арышту нам. дырэктара Мінскага політэхнічнага інстытута. Арыштаваны 16.8.1933 у Мінску па адрасе: вул. Шырокая, д. 28/4, кв. 2. Асуджаны паводле пастановы калегіі АДПУ СССР 9.1.1934 як «кіраўнік контррэвалюцыйнай арганізацыі БНЦ» да 10 гадоў ППК. Этапаваны ў Хабараўскі край (Арцёмаўск). 10.10.1937 камісіяй НКВД і пракуратурай СССР асуджаны да ВМП. Расстраляны ў канцлагеры. Па першай справе (№ 10182-с, захоўваецца з фотаздымкам у архіве КДБ Беларусі) рэабілітаваны 16.8.1956, па другой 18.4.1956.

[8] **ВЕЧАР *Алесь*** [сапр.: Аляксандр Сцяпанавіч; 12(25).3.1905, в. Машчыцы Слуцкага пав. Мінскай губ., цяпер Слуцкі р-н Мінскай вобл. — 4.4.1985, Мінск], паэт, біёлаг. Пачатковую адукацыю атрымаў у Слуцку. У 1923 паступіў у Слуцкі сельгастэхнікум. У 1925—29 студэнт агранамічнага ф-та Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі (Горкі). Першы верш апублікаваў у 1926 у час. «Аршанскі маладняк».

«А.Вечар закранае тую тэму, што навука дапамагае чалавеку вызначыць сваё месца ў жыцці і ў змаганні. Ва ўсіх яго вершах, амаль выключна сацыяльныя матывы… Любіць паэт пісаць аб пераломе ў жыцці вёскі, ён выяўляе імкненне да машынізацыі сельскае гаспадаркі… Адчуванне хараства, імкненне да яго, выяўленне яго ўжыцці і ў поэтычнай творчасці,

культ прыроды як крыніцы, з якой можна піць асалоду, — уласцівыя Вечару рысы. Яшчэ адзін яго матыў — каханне. Яно ў яго заўсёды бадзёрае, мажорнае. У форме ён імкнецца да навізны, але дае зразумелую масам форму», — пісаў аб яго творчасці М.Гарэцкі.

Вечар А. 1928 г.

Быў адным з кіраўнікоў Аршанскай філіі «Маладняка», у 1928—30 узначальваў Мінскую філію БелАПП. Першую кніжку вершаў апублікаваў у 1930. У 1930—31 працаваў выкладчыкам у Гарадоцкім тэхнікуме механізацыі сельскай гаспадаркі. У 1931 паводле абвінавачання ў прыналежнасці да кулацкай сям'і выключаны з КП(б)Б. У пошуках працы выехаў за межы Беларусі. У 1932—33 аграхімік Сочынскай заалагічнай доследнай станцыі. У 1933 вярнуўся ў Беларусь. Паводле сведчання С.Кандыбовіча, у 1933 быў арыштаваны, але неўзабаве вызвалены. З 1933 працаваў у НДІ харчовай прамысловасці БССР. З 1937 у Інстытуце харчовай прамысловасці ў Краснадары. З 1959 у Інстытуце біялогіі АН БССР, з 1970 у Інстытуце эксперыментальнай батанікі АН БССР. Доктар біялагічных навук, прафесар (1951). Акадэмік АН БССР (1966). Заслужаны дзеяч навукі і тэхнікі Беларусі (1975). Член СП Беларусі з 1978.

9 **ВІТКОЎСКІ Іван Антонавіч** [20.4(2.5).1888, в. Чэрчыцы Аршанскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Шумілінскі р-н Віцебскай вобл. — 27.12.1937, Мінск, НКВД], гісторык. У 1912 скончыў Пецярбургскую каталіцкую духоўную семінарыю, 2 курсы Петраградскай духоўнай акадэміі (1914). З канца 1916 вікарый у Мазыры. Пазбаўлены духоўнага сану ў 1918. Пераехаў у Растоў-на-Доне, дзе ў гімназіі выкладаў лацінскую мову, гісторыю і псіхалогію. У 1919 добраахвотнікам пайшоў у Чырвоную Армію; у 1920 паранены. У ВКП(б) з 1920. У 1921 вярнуўся на Радзіму; працаваў у савецкіх і

партыйных органах у Оршы і Сянно, прарэктарам Віцебскага ветэрынарнага інстытута. З 1925 у Мінску, выкладчык Камуністычнага ун-та, нам. загадчыка польскага аддзела Інбелкульта, нам. дырэктара, з 1932 дырэктар Інстытута польскай пралетарскай культуры БелАН. Адначасова загадчык кафедры гісторыі МВПІ. Прафесар з 1932. Вывучаў паўстанне 1863—64, сувязі паміж рэвалюцыйнымі рухамі Беларусі, Польшчы, Расіі. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 26.7.1933 у пас. Іскра Мінскага (?) р-на. Асуджаны 27.2.1934 як «член ПАВ» і за «антысавецкую нацыяналістычную дзейнасць» да 3 гадоў ППК. Этапаваны ў Сібірскі канцлагер АДПУ Новасібірскай вобл. (Марыінск). Пасля вызвалення жыў у Ленінградскай вобл. (Баравічы), працаваў рахункаводам і выкладаў лацінскую мову. Зноў арыштаваны 22.2.1937 па справе «Польскай вайсковай арганізацыі». Этапаваны ў Мінск, дзе прыгавораны да ВМП і расстраляны. Рэабілітаваны судовай калегіяй па крымінальных справах Вярхоўнага суда БССР 29.5.1959. Асабовая справа В. № 14225-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

[10] **ГАЙКА Сяргей Андрэевіч** [1912, в. Ясвілы Гродзенскай губ. — 11.5.1989, Сібір], стыльрэдактар. У пачатку 1930-х г. вучыўся ў МБПТ разам з Л.Калюгам, Л.Мараковым (брат В.Маракова), С.Астрэйкам, У.Дудзіцкім, М.Кавылём, Ф.Гінтаўтам, У.Сядурам. Пасля сканчэння працаваў у бел. перыядычных выданнях у Мінску. Арыштаваны ДПУ БССР 25.2.1933 па справе «Беларускай Народнай Грамады». Асуджаны 10.8.1933 як «член контррэвалюцыйнай арганізацыі» да 2 гадоў пазбаўлення волі. Сасланы ў Сібір, дзе і застаўся пасля вызвалення. У 1980-я г. перапісваўся з Я.Брылём. Усё жыццё збіраў кнігі і пакінуў пасля сябе вялікую бібліятэку, якую сваякі пасля яго смерці спалілі. Рэабілітаваны судовай калегіяй па крымінальных справах Вярхоўнага суда БССР 24.8.1956. Асабовая справа Г. № 14618-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

[11] **ГАНЧАРЫК Міхаіл Мікалаевіч** [12(24).11.1899, в. Кляннік Ігуменскага пав. Мінскай губ., цяпер Смалявіцкі р-н Мінскай вобл. — 11.4.1986, Мінск], вучоны-біёлаг, пісьменнік. У 1914 скончыў Ігуменскае пачатковае вучылішча. Першыя вершы апублікаваны ў 1914 у газ. «Наша ніва». У 1917—24 вучыўся ў Горы-Горацкім земляробчым інстытуце, дзе ўзначальваў Беларускую секцыю студэнтаў. У 1925—28 кіраўнік Аршанскай філіі «Маладняка». Выступаў з літаратурна-крытычнымі артыкуламі і рэцэнзіямі. Друкаваўся ў газ. «Вольная Беларусь», «Беларусь», час. «Аршанскі маладняк», «Рунь», «Зоркі». У 1924—29 працаваў у Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі (БСГА). У 1927 уступіў у ВКП(б). З 1929 працаваў у Інстытуце біялогіі БелАН, з 1931 нам. дырэктара, в.а. дырэктара. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. Арыштаваны 14.9.1933 у Мінску па адрасе: вул. Ленінская, д. 29/35, кв. 49а. Асуджаны паводле пастановы калегіі АДПУ СССР 9.1.1934 як «член контррэвалюцыйнай арганізацыі БНЦ» да 10 гадоў ППК. Этапаваны ў Байкала-Амурскі канцлагер (г. Свабодны,

цяпер Амурская вобл.). З мая 1938 пакаранне адбываў, верагодна, у Амурскім чыгуначным канцлагеры, пасля у Свабодненскім (як і Амурскі, знаходзіўся побач з расфарміраваным Байкала-Амурскім) альбо Ніжне-Амурскім лагеры. Пасля вызвалення (8.1.1947) старшы навуковы супрацоўнік Арлоўскай доследнай станцыі. Арыштаваны 15.2.1949 УДБ па Арлоўскай вобл. Пастановай Асобай нарады ад 18.5.1949 высланы на пасяленне ў Краснаярскі край. У 1949—56 працаваў старшым навуковым супрацоўнікам, дырэктарам Ігарскай доследнай станцыі Інстытута сельскай гаспадаркі Крайняй Поўначы. Знаходзячыся ў высылцы, распрацаваў асновы палярнага земляробства. Вызвалены ў ліп. 1954. З 1956 у БСГА, з 1958 старшы навуковы супрацоўнік Інстытута біялогіі АН БССР, у 1961—86 загадчык аддзела, дырэктар, загадчык лабараторыі Інстытута эксперыментальнай батанікі АН БССР. З 1960 доктар біялагічных навук, прафесар; з 1969 член-карэспандэнт АН БССР; з 1972 заслужаны дзеяч навукі БССР. Аўтар шматлікіх навуковых прац па фізіялогіі і біялогіі раслін. Аўтар кнігі пра прэзідэнта АН БССР В.Купрэвіча «Рэвалюцыянер, арганізатар, вучоны» (1981). Апошнія гады працаваў над кнігай мемуараў, якія не паспеў скончыць. Рэабілітаваны ваенным трыбуналам БВА 18.4.1956. Пахаваны ў Мінску на Паўночных могілках. Асабовая справа Г. № 10182-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Ганчарык М. М.

[12] **ГЕСЭН Уладзімір Юльевіч** [1901, Санкт-Пецярбург — ?], гісторык. Працаваў у Інстытуце гісторыі БелАН, выкладаў у МВПІ. Арыштаваны 8.3.1933. Вызвалены з-пад варты 26.3.1933 пад падпіску аб нявыездзе. 9.7.1933 тэрмін знаходжання пад вартай залічаны ў тэрмін пакарання з адменай падпіскі аб нявыездзе. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітаваны трыбуналам БВА 9.5.1956.

[13] **ГРЫНЕВІЧ Клім Лазаравіч** [псеўданімы: Быліна; Траўкін; Цюльпан; Шасцёраўскі; 5(18).2.1912, в. Шасцёраўка Клімавіцкага пав.

Магілёўскай губ., цяпер Клімавіцкі р-н Магілёўскай вобл. — 3.3.1941, Балагое Калінінскай вобл., цяпер Цвярская вобл., Расія], паэт. У чэрв. 1929 скончыў (разам з Паўлам Пруднікавым і яго стрыечным братам Алесем Пруднікавым) Мілаславіцкую сямігодку.

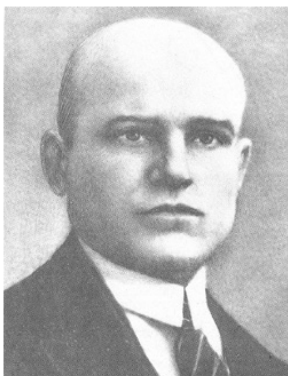
З успамінаў П.Пруднікава:

«Клім Грыневіч… Такі ціхі, невысокага росту, белагаловы і чырванашчокі хлапчук… той, што кожны дзень з самаробнай торбай цераз плячо ходзіць дамоў, у сваю Шасцёраўку… Вершы Клімавы нам спадабаліся. Спадабаўся ён і сам. Мы прапанавалі яму наведваць літаратурны гурток… Крыху пазней наш літаратурны гурток пачаў наведваць і Павел Кавалёў…»

Першыя вершы з'явіліся ў друку ў 1929. У 1930 стаў студэнтам Рагачоўскага педтэхнікума. У крас. 1931 услед за сваімі аднакласнікамі Пруднікавымі пераязджае ў Мінск. Працаваў карэктарам у друкарні, літсупрацоўнікам газ. «Рабочий», у прафсаюзах. Пачынае актыўна друкавацца, выступае ў клубах, навучальных установах, на радыё. Асноўная творчая тэма вершаў паэта — людзі працы — будаўнікі сацыялізму: маляры, трактарысты, калгаснікі. У 1932 паступіў на творчае аддзяленне літаратурнага ф-та МВПІ. Выходзіць першы (як потым атрымалася, і апошні) зборнік паэта «На бераг». Кніга была прыхільна сустрэта крытыкай. Заўважыў яе і А.Куляшоў. Арыштаваны 16.3.1933. У Мінскай унутранай турме ён трапляе ў камеру разам з З.Віталіным. Асуджаны 10.8.1933 да двух гадоў адміністрацыйнай высылкі. Знаходзіўся ў Сары-Атачы Паўднёва-Казахстанскай вобл. У Казахстане К.Грыневіч разам з іншым ссыльным, Сцяпанам Ліхадзіеўскім працуе настаўнікам. У 1935 г. К.Грыневіча прызываюць у Чырвоную армію. Пасля сканчэння службы вярнуўся ў Сары-Атач. Пераехаў у Балагое. Настаўнічаў; у 1937—41 завочна вучыўся ў Ленінградскім педінстытуце. Памёр ад сухотаў. Па сведчанні П.Пруднікава, «памёр паэт літаральна за настаўніцкім сталом у час урока». Вершы апошніх гадоў жыцця не захаваліся.

14 **ДВАРЧАНІН Ігнат Сымонавіч** [27.5(8.6).1895, в. Погіры Слонімскага пав. Гродзенскай губ., цяпер Дзятлаўскі р-н Гродзенскай вобл. — 8.12.1937, Ленінградская вобл., НКВД], паэт, літаратуразнавец, паліт. і культурны дзеяч. Брат Іларыёна Дварчаніна. У 1912 здаў экзамены на званне народнага настаўніка. Працаваў на Слонімшчыне. У 1914—17 на вайсковай службе, падпаручнік рускай арміі, член партыі эсэраў. Стаў членам БСГ. Першыя вершы надрукаваў у 1917. Удзельнічаў у падрыхтоўцы Усебеларускага кангрэса 1917. Арыштаваны 18.12.1917. У 1918 па запрашэнні А.Чарвякова працаваў у Беларускім нацыянальным камісарыяце ў Маскве. У 1919—20 вёў культурна-асветную работу на Дзятлаўшчыне; інтэрнаваны польскімі ўладамі ў Беластоцкі лагер, адкуль уцёк. З 1921 у Даўгаўпілсе, удзельнічаў у бел. культурнай працы. Пераехаў у Прагу, у 1925 скончыў Карлаў ун-т са званнем доктара філасофіі (дысертацыя «Францішак Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай ніве»). Публікаваўся ў

выданнях «Перавясла», «Студэнцкая думка», «Прамень», «Наш сцяг», «Наш шлях» і інш. З 1926 у Вільні; выкладчык бел. гімназіі, член Галоўнай управы ТБШ (1926—30). Супрацоўнічаў у час. «Маланка», «Родныя гоні». У 1927 уклаў і выдаў «Хрэстаматыю новай беларускай літаратуры (ад 1905 году)». У 1928 абраны дэпутатам сейма; адзін з кіраўнікоў арганізацыі «Змаганне» (1928—30). У 1930 арыштаваны польскімі ўладамі і асуджаны на 8 гадоў турмы. З 1932 у выніку абмену палітзняволеных у Мінску. Працаваў у Камісіі па вывучэнні Зах. Беларусі БелАН; выконваў абавязкі дырэктара Інстытута мовазнаўства. Арыштаваны 16.8.1933 у Мінску па адрасе: зав. Падгорны, д. 4/1. Асуджаны паводле пастановы калегіі АДПУ СССР 9.1.1934 як «кіраўнік контррэвалюцыйнай арганізацыі БНЦ» да ВМП. Прысуд заменены на 10 гадоў ППК. Этапаваны ў Салавецкі канцлагер НКВД Архангельскай вобл., але пакаранне адбываў у Беламорска-Балтыйскім канцлагеры. 25.11.1937 тройкай НКВД па Ленінградскай вобл. асуджаны да ВМП. Рэабілітаваны трыбуналам БВА 18.4.1956. Асабовая справа Д. № 10182-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі. У 1983 у Погірах устаноўлена мемарыяльная дошка, у 1989 у Дзятлаве адкрыты помнік Д.

Дварчанін І. С.

[15] **ДУРНАВО Мікалай Мікалаевіч** [4.11.1876, Масква — 27.10.1937, Салаўкі, НКВД], мовазнавец. Скончыў Маскоўскі ун-т. З 1918 прафесар Саратаўскага і Маскоўскага ун-таў. Член-карэспандэнт АН СССР з 1924. У 1924—27 жыў у Чэхаславакіі. З 1928 у Мінску. Супрацоўнік Інбелкульта, потым БелАН; прафесар БДУ. Даследаваў славянскае мовазнаўства, дыялекталогію і гісторыю рускай мовы. Уклад у бел. мовазнаўства ўнёс, вывучаючы Супрасльскі рукапіс (1926), напісаўшы артыкул «Увагі да беларускай фанетыкі» (1929). У 1929 пазбаўлены звання акадэміка БелАН. Арыштаваны 28.12.1933; паводле пастановы Калегіі АДПУ СССР ад 29.3.1934 асуджаны на 10 гадоў лагераў. Тэрмін адбываў, верагодна, у Беламорска-Балтыйскім канцлагеры НКВД Карэла-Фінскай АССР. Паўторна арыштаваны

ў 1937 і расстраляны. У 1938 пасмяротна пазбаўлены звання члена-карэспандэнта АН СССР. Рэабілітаваны 26.10.1964. Адноўлены ў званні акадэміка АН БССР у 1978, у званні члена-карэспандэнта АН СССР у 1990.

Дурнаво М. М.

16 **ЖУРЫК Сцяпан Іванавіч** [12(24).8.1898, в. Крупка Ігуменскага пав. Мінскай губ., цяпер Пухавіцкі р-н Мінскай вобл. — 25.11.1938], дзеяч бел. маладзёжнага руху, вучоны-аграном, публіцыст. Вучыўся ў Мар'інагорскім вучылішчы. У 1919—20 працаваў у Наркамаце земляробства. У 1919—21 старшыня Беларускай секцыі студэнтаў Горацкага сельскагаспадарчага інстытута; скончыў інстытут у 1924. На пачатку 1920-х г. адзін з ідэолагаў бел. маладзёжнага і студэнцкага нацыянальнага руху; па гэтай тэме выступаў у друку. З 1925 асістэнт Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі; член-карэспандэнт Інбелкульта. З 1928 дырэктар доследнай станцыі ў Малой Сляпянцы пад Мінскам. У пачатку 1930-х г. прафесар, нам. дырэктара, дырэктар Беларускага навукова-даследчага інстытута свінагадоўлі. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. Арыштаваны 12.1.1933 у Малой Сляпянцы. Асуджаны паводле пастановы калегіі АДПУ СССР 9.7.1933 як «член антысавецкай шпіёнска-шкодніцкай арганізацыі ў сістэме жывёлагадоўлі» да 10 гадоў пазбаўлення волі. Этапаваны ў адзін з сібірскіх канцлагераў. 2.11.1938 асуджаны ў зняволенні да ВМП. Расстраляны. Рэабілітаваны трыбуналам БВА 21.8.1956. Групавая справа Ж. і іншых № 10333-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

17 **КАХАНОВІЧ Міхаіл Сілуянавіч** [27.9.1882, в. Вялікія Лукі Навагрудскага пав. Мінскай губ., цяпер Баранавіцкі р-н Брэсцкай вобл. — 17.5.1934, Мінск, турма НКВД], паліт. дзеяч, педагог, рэдактар, публіцыст. З сям'і святара. У 1910 скончыў Харкаўскі ун-т. З лета 1915 жыў у Магілёве,

працаваў выкладчыкам Магілёўскага рэальнага вучылішча. Член Беларускага нацыянальнага камітэта. У 1917 рэдактар газ. «Могилевские известия». Летам 1918 выехаў у Вільню; з 1919 кіраўнік школьнага аддзела Цэнтральнай Беларускай рады Віленшчыны і Гродзеншчыны. У 1919—22 дырэктар Віленскай беларускай гімназіі. Выступаў з публіцыстычнымі артыкуламі ў «Беларускай крыніцы», «Беларускім жыцці», «Беларускіх ведамасцях» і інш. Аўтар успамінаў пра І.Луцкевіча (апублікаваны ў зборніку: «Памяці Івана Луцкевіча. У першыя ўгодкі смерці яго», 1920). У 1922 абраны дэпутатам польскага сейма, член Беларускага пасольскага клуба. Прытрымліваўся прынцыпу беспартыйнасці. З 1925 у БССР. Працаваў у рэдакцыях газ. «Савецкая Беларусь» і час. «Савецкае будаўніцтва»; у выдавецтвах; займаўся перакладамі. Быў жанаты, меў дзіця. Падчас арышту працаваў карэктарам у друкарні імя Сталіна. Арыштаваны 10.8.1933 у Мінску па адрасе: вул. Правіянцкая, д. 20. Асуджаны паводле пастановы калегіі АДПУ СССР 9.1.1934 як «член контррэвалюцыйнай арганізацыі БНЦ» да ВМП. Рэабілітаваны трыбуналам БВА 18.4.1956. Асабовая справа К. № 10182-с (спынена 16.8.1956) з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

[18] **МАЦЮКЕВІЧ Іосіф Ігнатавіч** [26.9.1890, в. Гернікі Слонімскага пав. Гродзенскай губ., цяпер Дзятлаўскі р-н Гродзенскай вобл. — 16.9.1938, Мінск, турма НКВД], лінгвіст. Быў членам партыі левых эсэраў, бел. арганізацыі «Гай» (Адэса). У 1925 уступіў у ВКП(б). Скончыў БДУ. З кастр. 1930 вучоны сакратар, з ліп. намеснік дырэктара Інстытута мовазнаўства БелАН. Прымаў удзел у падрыхтоўцы рэформы бел. правапісу. Арыштаваны 31.10.1933 у Мінску па адрасе: Падгорны зав., д. 4, кв. 1. Асуджаны паводле пастановы калегіі АДПУ СССР 9.1.1934 як «член контррэвалюцыйнай арганізацыі БНЦ» да 5 гадоў ППК. 2.7.1938 тройкай НКВД прыгавораны да ВМП. Рэабілітаваны трыбуналам БВА 18.4.1956. Асабовая справа М. № 10182-с (спынена 16.8.1956) з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

[19] **НІКАЛАЕЎ-АСТРАВЕЦКІ Аляксандр Мікалаевіч** [кастр. 1905, в. Валілы Беластоцкага пав. Гродзенскай губ., цяпер Падляшскае ваяв., Польшча — 17.5.1934, Мінск, турма НКВД], журналіст, рэдактар. Атрымаў сярэднюю адукацыю. Уступіў у КПЗБ (1925), выбраны сакратаром райкама. Апошняя пасада — загадчык аддзела міжнароднай інфармацыі газ. «Звязда». Арыштаваны 12.10.1933 у Мінску па адрасе: вул. Ніжняя Усцінская (?), д. 39а, кв. 1. Асуджаны паводле пастановы калегіі АДПУ СССР 9.1.1934 як «член контррэвалюцыйнай арганізацыі БНЦ» да ВМП. Рэабілітаваны трыбуналам БВА 18.4.1956. Асабовая справа Н.-А. № 10182-с (спынена 16.8.1956) з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

[20] **НІКАНОВІЧ Мікола** [Мікалай Уладзіміравіч; 2(15).4.1902, в. Кляннік Ігуменскага пав. Мінскай губ., цяпер Смалявіцкі р-н Мінскай вобл. —

кастр. 1944, Чэхаславакія], празаік, перакладчык. Вучыўся ў гімназіі ў Ігумене (цяпер Чэрвень). Удзельнічаў у партызанскай барацьбе супраць польскіх войскаў. Настаўнічаў у роднай вёсцы. Першае апавяданне «Ахвяры цемры» апублікаваў у 1922 у газ. «Савецкая Беларусь»; першы верш у 1925 у час. «Аршанскі маладняк». У 1926 выйшлі зборнікі апавяданняў «Золак» і «Радасць». У 1928 пераехаў у Мінск. Працаваў стыльрэдактарам у газ. «Чырвоная змена», потым у газ. «Звязда». Яго паэма ў прозе «Журавіны» (Беларусь калгасная. 1932. № 8) была абʼяўлена варожай. Суаўтар В.Маракова па некалькіх вершах. Быў весялун і вастраслоў. Маракова за раскідванне ганарарамі называў Грышкам Распуціным, а сябе Мікалаем II.

"Калі ў гардэробе або ў суседнім пакоі (Дома пісьменнікаў. — ***Л. М.***) *чуўся рогат, значыць, прыйшоў Мікола Нікановіч. Ён асабліва быў здатны на дасціплы жарт, каламбур, экспромт, на вясёлы, але не злосны розыгрыш. Невысокага росту, шчыгульны і зграбны, у капялюшыку, заліхвацкі ссунутым на адзін бок, у дагледжаным, хоць і не вельмі новым, гарнітуры, пры стракатым гальштуку пад зіхоткім цэлюлоідным каўнерыкам, Нікановіч хутчэй нагадваў артыста. Ён выдатна імітаваў знаёмых. Часам за дзвярыма загаворыць галасамі і інтанацыямі Купалы, Чарота, Хадыкі, асабліва любіў пацяшацца з Сяргея Дарожнага"* (Грахоўскі С. Так і было. Мн., 1986).

Нікановіч М. У. 1928 г.

Арыштаваны ДПУ БССР 4.3.1933 па справе «Беларускай народнай Грамады». На тры гады сасланы на Урал. Працаваў у газ. «Уральский рабочий»; пазней — «Советский Дон». У 1942 мабілізаваны ў армію. У кастр. 1944 падчас баёў на тэрыторыі Чэхаславакіі прапаў без вестак. Рэабілітаваны ў 1956.

[21] **САЛАГУБ Алесь Феафілавіч** [5(18).10.1906, в. Зарудзічы Вілейскага пав. Віленскай губ., цяпер Смаргонскі р-н Гродзенскай вобл. — 17.5.1934, Мінск, НКВД], паэт, публіцыст, літаратуразнавец, мемуарыст.

Пра перыяд жыцця А.Салагуба з 1922 па 1928 г., магчыма, дакладней за ўсіх напісаў М.Гарэцкі:

"У 1922 г. Салагуб паступіў у 3 клас Віленскае беларускае гімназіі. Скончыў гімназію ў 1927 г. Польская паліцыя часта адрывала яго ад кніжак і кідала ў вастрог.

Першага траўня 1924 году ў вёску Зарудзічы налятае паліцыя і арыштоўвае Салагуба пад закідам, што ён у сваім павеце і ў Смаргонях раскідаў комуністычную "бібулу".

У дэфэнзыве спачатку дапытваліся досыць ласкава і запрапанавалі зрабіцца провокатарам. Але гэтая пропозыцыя так яго перапалохала, што ён расплакаўся. Тады дэфэнзыўшчык ударыў яго пад бараду так, што ён і слова вымавіць не мог. Нічога яны ад яго не даведаліся. Потым, завеўшы ў падвал, яго білі па вушах, у грудзі і зусім няпрытомнага прымусілі падпісаць пратакол, у якім ён ні слова не цяміў. Калі сядзеў на "Лукішках", добрыя людзі праз сцяну параілі яму адмовіцца ад пратаколу. Сядзеў ён у камэры-адзіночцы. Два месяцы не давалі яму паперы і адбіралі шпільку, калі пісаў на сцяне. Віленскі акруговы суд даў яму два гады крэпасці, абвінавачваючы ў прыналежнасці да КПЗБ.

Праз чатыры месяцы яго былі вызвалілі пад заклад (3000 польскіх злотых), потым неўзабаве зноў пасадзілі, зноў выпусцілі пад заклад…

У часе стыхійнага росту Беларускай Грамады Салагуб быў актыўным арганізатарам яе гурткоў у сваім павеце. Там яго паліцыя не чапала. Але калі ён перакінуўся на Ашмяншчыну, зараз яго схапілі і ўкінулі ў Стафанаўскі вастрог у Вільні. Там сядзець было горш, чым на Лукішках. Пасадзілі яго ў камеры з "інтэлігэнтамі". Але "інтэлігэнты" гэтыя былі: скарбовыя зладзеі, шпегі, якія сваімі "баданнямі" забівалі людзей насмерць, афіцэры-гвалтаўнікі, якія перабралі крайнюю меру сваімі гвалтамі. Салагуба яны цкавалі, як грамадаўца. Прасядзеў ён там два месяцы, і вельмі яны здаліся яму даўгімі, бо не мог ні з кім словам перакінуцца, хоць вастрог быў бітма-набіты грамадаўцамі і часта ён чуў гукі спеву "Ад веку мы спалі".

Вышаўшы з Стафанаўкі Салагуб канчаў ужо гімназію, здаў быў ужо колькі экзаменаў, каб атрымаць матуру (атэстат спеласці), аж зноў яго кідаюць у вастрог на Лукішках. Сядзеў ён гэтым разам дзевяць месяцаў, да вясны 1928 г.

Цяпер А.Салагуб — у Мінску, студэнт БДУ".

18 чэрвеня 1928 г. А.Салагуб разам з іншымі "маладнякоўцамі" — І.Барашкам, В.Мараковым, В.Кавалём, А.Звонакам, М.Лыньковым, М.Нікановічам, А.Моркаўкам, Я.Мазуркевічам — выязджаў на Украіну. У 1929 выдаў зборнік вершаў, якія былі напісаны ў зняволенні. Пасля сканчэння ў 1931 ун-та аспірант Інстытута літаратуры і мастацтва БелАН. *"Ціхі, ветлівы, інтэлігентны, па патрэбе разгаворлівы. Круглатвары,*

невысокага росту, цёмнавалосы. Заўсёды чыста паголены, акуратна апрануты і абуты, са спакойнай паходкай. Удумлівы і разважлівы, не паспешлівы, але і не марудлівы. Заўсёды хадзіў у акулярах з рагавой аправай і пры гальштуку васількового колеру. Часам апранаў і кашулю, якую вiдаць, вышыла маці пад беларускі арнамент". (З арт. П.Пруднікава "Такім я ведаў Алеся Салагуба". Спадчына. 1991. № 6).

Салагуб А.

У 1933 у час. «Полымя рэвалюцыі» (№ 1) апублікаваў працу «Мастацкая літаратура «Грамады», дзе прааналізаваў прэсу і літаратуру БСРГ. 16.8.1933 аспірант 3-га курса А.Салагуб быў арыштаваны. 9.1.1934 калегіяй АДПУ СССР прыгавораны да ВМП. Расстраляны. Рэабілітаваны 18.4.1956.

«Лейтэнант прывёз Юсце Салагуб даведку аб рэабілітацыі яе сына… Зачытаў… — Памёр у лістападзе 1941… Жанчына горача запратэставала:

— Не памёр, а забілі…

— Умер, бабушка, — удакладніў пасланец.

— Няпраўда, сынок, — прагучаў адказ, — забілі. Забілі…

— Сэрца матчына не абманеш, — сказал нехта ў чуткай цішыні, выбіраючыся з хаты…» (з арт. А.Ліса «Дзе вы, хлопцы, браты песняры?…». Полымя. 1992. № 8).

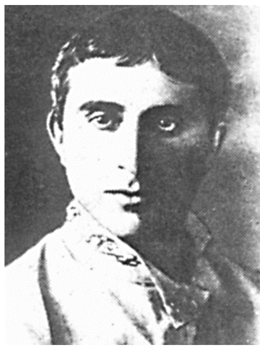
Сям'я С. (жонка і сын) таксама былі рэпрэсаваны і сасланы на Поўнач. Самы значны твор літаратурнай спадчыны С. — «Лукішскі дзённік», апублікаваны фрагментамі ў 1961.

[22] **БРАНШТЭЙН Якаў Анатольевіч** [10.11.1897, Бельск Гродзенскай губ., цяпер Падляшскае ваяв., Польшча — 29.10.1937, Мінск, НКВД], крытык і літаратуразнавец. З сям'і службоўца. У 1914—18 жыў у Варшаве.

Друкавацца пачаў у 1918. У 1919 пераехаў у Савецкую Расію (Арол). Добраахвотнікам пайшоў у Чырвоную Армію. Пасля дэмабілізацыі з 1921 працаваў у рэдакцыі газ. «Орловская правда». У 1925 скончыў літаратурны ф-т 1-га Маскоўскага ун-та; у 1926—30 вучыўся ў Камуністычнай акадэміі ў Маскве. У 1930—37 навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры і мастацтва АН БССР; з 1932 адначасова прафесар МВПІ. У 1932—37 быў адказным сакратаром СП БССР. Член СП СССР з 1934. Член-карэспандэнт АН БССР з 1936. Як крытык пачаў выступаць з 1925. Прытрымліваўся вульгарна-сацыялагічных пазіцый.

Міхась Лынькоў пісаў (ЛіМ. 1962. 25 снеж.): «*Ён быў пісьменнікам-камуністам, які самаадданa служыў справе нашай партыі. Лепшыя гады свайго юнацтва аддаў ён на барацьбу з ворагамі пралетарскай рэвалюцыі... Ён па праву займаў вядучую ролю ў тагачаснай беларускай крытычнай літаратуры... Ён актыўна змагаецца з праявамі і носьбітамі вульгарнага сацыялагізму ў літаратуры, з рознымі варожымі ўплывамі, у тым ліку з буржуазна-нацыяналістычнымі «тэорыямі»*.

«Бранштэйн у час сваіх дакладаў так аддаваўся літаратуры, што мы яго іначай не называлі, хоць валасы ў яго былі ўжо сівыя, як Яшка» (З аўтабіяграфіі Я. Ермаловіча. 1967 г.).

Бранштэйн Я. А.

Арыштаваны 6.6.1937 у Мінску па адрасе: 2-і Апанскі зав., 4б, кв. 2. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член трацкісцкай арганізацыі і арганізатар тэрарыстычнай групоўкі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 27.6.1956. Асабовая справа Б. № 6889-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.